

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXIII. évf.

1898. Május—Június.

3-ik füzet.

A keresztény tanításmód.¹

Reform, nem revolutio.

„Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek és a Prófétáknak eltörlésökre: nem jöttem, hogy eltörljem, hanem inkább hogy azt betöltsem. Máté V. 17.“

A reformátorokat minden korszakban azzal vádolták, hogy felforgatni, lerontani, aláásni akarják a létező rendet, tekintettel akár a társadalmi életre, akár a gondolat és hit világára nézve. Pál apostolt mindazok átokkal sujtották, a kik a zsidók között vagy az első keresztény társadalomban magokat igaz hívőknek tartották. Az első századok keresztényeit a hagyományos vallásokhoz ragaszkodó kortársaik hit és törvény nélküli embereknek, valóságos nihilistáknak tekintették. Luthert mint istenkáromlót kizárták az egyházból korának összes tekintélyei és a mi atyáinkat, a modern társadalom megalapítóit 1789-ben anarchistáknak, szentségtelen zavargóknak bélyegezték.

Valóban, minden reform bizonyos változtatást, a létező helyébe valamely új állapot létrehozását, következőleg részleges rombolást foglal magában. De a reformot a forradalmi lázadástól megkülönbözteti az, hogy a reformátorok azt a mit rosznak vélnek, azért támadják meg, hogy a helyett jobb állapotot teremtsenek. Céljok nem a létezőnek lerombolása, mert megtartják a multból mindazt, a mi abban jó és alkalmas arra a fejlődésre, a melynek előidézésén mun-

¹ Jean Reville „Paroles d'un libre Croyant“ című Párisban 1898-ban megjelent beszédeiből F. J. — E beszédet a magunk részéről különös figyelmébe ajánljuk azoknak, a kik a szentháromságot, a Krisztus istenségét s más ezekhez hasonló dogmákat a kereszténységre nézve nélkülözhetetlenek tartják, sőt az újabb időben némelyek még a protestánsok között is odáig mentek, hogy minket unitáriusokat még protestánsoknak sem akarnak elismerni azért, mivel ezen dogmáknak helyet nem adunk hitrendszerünkben. Fényes bizonyossága e beszéd a franciaországi liberalis protestánsok gondolkozásmódjának s jól esik látunk, hogy abban az unitarismus irányára nyer kifejezést. Szerk.

kálnak. Nem esupán az fekszik szívökön, hogy a tévedéseket és visszaéléseket eloszlassák, hanem hogy azokat igazságokkal helyettesítsék és jobb állapotokat teremtsenek, a melyeket nekik józan értelmök és lelkiismeretök kijelentett. Távol attól, hogy csak a tagadásban lennék kedvöket, a reformátorok teremtő szellemek, alapítók. Nem látni egyeben munkájokban mint tisztán csak annak negatív oldalát, elfogultság és igazságtalanság velök szemben. Éppen így lehetne vandalismussal vádolni a kertészt, a ki őszzel megnyesi és tavasszal megtisztítja fát, hogy azok szebben és dúsabban hajtsanak. A forradalmár jobbra-balra vagdalkozik, a nélkül, hogy a fejét törné azon, hogy mi lesz a megcsontított fával. A reformátor lenyesi az elkorhadt ágakat, a száraz vagy roszul nőtt galyakat, hogy a gyümölcs a szedéskor annál szebb és izletesebb legyen. A folytonos reform magának az életnek is törvénye úgy a szellemi mint a természeti világban.

De a vetés, minden bizonnal megelőzi az aratást. Minden reformnak élő tanui rövid látók, korlátolt elméjü, félénk lelkek, a kik abban eleinte csak a hagyományok által megszentelt eszmék, szokások és rendszabályok megtámadását látják; az alkotó elemeket, azt az új növényzetet, melyeken a nedvkeringés bő és termékenyítő, csak akkor veszik észre és tudják méltányolni, a mikor gyümölcseit is meghozza. Hogyan lehetne tehát azon csudálkozni, hogy a nagy tömegre nézve, a kik egy megszokott rendszerbe beleélték magokat, a reformátorok eleinte rendbontóknak és felforgatóknak, az az oly veszélyes embereknek tünnek fel, a kiket egy jól rendezett társadalomnak kötelessége elhallgattatni? Itt, mint mindenütt egyebütt a történelem és a lélektan ugyanezt igazolják.

Azok a keresztények, a kik napjainkban a különböző egyházakban az élőszo vagy a sajtó útján abban fáradoznak, hogy a szükséges reformatori munkát akár a theologia, a vallásos gondolkozásmód, akár a társadalmi, erkölcsi vagy egyéni élet mezéjén folytassák, nem igényelhetik magoknak, hogy kivételt képezzenek az általános törvény alól. Az emberek ezeket hitetleneknek, forradalmároknak tartják, mivel a kereszténység hagyományos felfogását reformálni törekednek. Ez a dolgok rendjében fekszik. Kizárják őket a magok kebelökből; mint veszélyes emberektől, a kik megmérgezik az erkölcsi élet forrásait, távol tartják magukat s azzal vádolják, hogy az evangéliumnak legnagyobb ellenségei. A szigorú kálvinisták, a kik minket átokkal sujtanak, éppen úgy ki voltak s ki vannak még most

is téve hasonló eljárásnak a római katolikusok részéről; ezeknek szeméi előtt ők is vallástalanok, isten-káromlók; s ha az emberiség vallás-történetén visszamegyünk, a hagyományokhoz ragaszkodók részéről mindenütt ezt a vádat találjuk azokkal szemben, a kiknek bátorságuk volt a hagyományokat reformálni és a kik éppen ezzel tartották meg az élő vallást a kereszténység kebelében.

Ne gyötörjük hát magunkat szerfelett ezért a vádért, ha a sor reánk került. Ez ne akadályozzon meg minket kötelességeink teljesítésében és ne ingasson meg lelkiismeretünkhez való hűségünkben. A keresztény lelkiismeret nagy tanubizonyosságaival való dicső rokonság, a közösség a mult összes kitagadottjaival, kezdve magán a Jézuson, többet ér nekünk mint egy concilium vagy zsinat helyben hagyása. Egyszersmind azonban tanuljuk meg a keresztény élet mind-ezen mestereinek példájából, hogy a mi reformátori munkánk csak úgy lesz termékeny és csak úgy jut diadalra, hogy ha nem szoritkozunk pusztán csak a szükséges tagadásra, hanem érvényre juttatjuk azon elveket, a melyekben az bővölködik. Tudjunk nyesni, metszeni, tisztogatni bátran, és egész őszinteséggel, mert ettől függ a kereszténység üdve a modern társadalomban. De mutassuk meg, hogy beszédeinkben és tetteinkben bennök van az új gyümölcsöket érlelő keresztény elv. Az erkölesi élet nem tagadásokon, hanem állításokon nyugszik. Minket, igenis, a positiv hit lelkesít. A bírálati eljárás, a mely a valóságban nem egyéb mint a tudományos eljárásnak alkalmazása a történelemre, megismertette velünk a hagyományok tévedéseit, azoknak a tantételeknek hiányosságát vagy ellenmondásait, melyeket oly emberek dolgoztak ki, a kik nem birhattak annyi ismerettel és tapasztalattal, mint a mennyivel mi korunkban a letűnt nemzedékek egybehalmozott munkája után rendelkezünk. De minket bizonyára nem ezen tévedéseknek kimutatása vagy ezen képzeldéseknek a szétosztatása lelkesít a vallás-erkölesi élet megújításában; mi reámutatunk azokra a tényekre, a melyek erélyünket, hitünket és reményünket táplálják. A mi minket éltet és escelekvésre bír, főleml és vigasztal, a mi nekünk jogot ad arra, hogy legyünk, ezek positiv meggyőződések és szilárd elvek és mi ezeket az elveket annál szilárdabbnak itéljük lenni, mivel azokat kivetkeztettük azokból a régi formákból és clavult rendszerekből, a melyekben egykor elfogadhatók voltak, de a melyeknek ma az értelmi miveltség és a modern ismeret ellent mond.

Megőrizni a multból azt, a minek maradandó beese van, a mi elválhatatlan az emberi természettől, mivel az az emberi tapasztalatnak

a gyümölese, de kivetkeztetni ezt a szellemi kineset a dogmatikai, bölcseleti vagy szertartásos formákból, a melyekbe hajdan beburkolták; kivetkeztetni azért, hogy az új idők szükségleteinek és kívánalmainak megfelelő új formákban érvényesüljön — ebben áll szerintünk az igazi reformátori tanításmód; mivel csupán csak ez akadályozhatja meg, hogy a kegyesség ne fajuljon formasággá, a vallásos gondolat ne jusson a scholasticismus utvesztőjére, az erkölcsi élet ne legyen nyegleséggé. Ezt a valódi keresztény tanításmódot gyakorolta maga Jézus is s foglalta össze oly bámulatra méltóan ezen szavakban: „*Nem eltörölni, hanem betölteni jöttem*“.

Bizonyára senki sem fogja ma Jézust azzal vádolni, hogy pusztán csak tagadott s munkája rombolás volt. Bármiként ítéljük is meg tanításait, mindenkinek el kell ismernie, hogy ő alapította meg az erkölcsi élet leghatalmasabb és legtermékenyítőbb elvét, a mely mind e mai napig befolyást gyakorol az emberiségre. Mégis mint istenkáromlót keresztire feszítették, mivel a templomot, azaz: nemzetének hagyományos szent bárkáját le akarta rontani. Pedig Jézus nem volt forradalmár, a ki felforgatja és lerombolja a meglevő intézményeket mielőtt tisztában lenne azzal, hogy mit állít helyökbe, nem, Jézus a legnagyobb reformátor volt, mert a judaismusból, a mit korának zsidó hagyománya ápolt, kivonta a jót, az isteni részt, a halhatatlan elvet és a nélkül, hogy a mózesi törvényt eltörölte volna, a nélkül, hogy a czeremoniás szertartások, a szent gyakorlatok, a scholastikus tanok leplét, mely alatt a próféták és zsoltárárók szellemies hite elfolyódott, széttépte volna, ezt a hitet kiszabadította nyügeiből, abba saját lelkiismeretéből életet lehelt, azt a legnagyobb hatalommá emelte, a mikor nem csak saját népénc, hanem az egész emberiségnek azt mondotta: ime az ujjászületés hatalma, ime az üdv. Jézus nem törölte el a törvényt és a prófétákat, hanem betöltötte. Megvalósította, a mit ez a hagyomány csirájában magában foglalt, érvényre juttatta azt, a mi abban szép volt, a mi annak valódi becsét adott és mint haszontalan dolgot mellőzte, a minek csak időszerinti, viszonylagos becsé volt. Az írástudók és farizeusok istenkáromlással vádolták, a sadduceusok gyalázatos halálra adták; az emberiség felismerve őt, mint megváltóját dicsőítette.

Senki sem vette oly kevésbé igénybe a tudósok dialectikáját, vagy a racionalisták szemlélődését mint Jézus. Az a reform, a melyvel Jézus a judaismusból a legegyszerűbb és legegycetemesebb valást tette az emberiség közkinesévé, nem bonyodalmas okoskodások-

ból vagy hosszadalmas történeti vizsgálódásokból indul ki. Önként fakad az saját lényének mélyéből; benső szemlélődés, ihlet az, a mely a mult vallásos formáival szemben a gyermeki viszonyt ragadja meg az égi atya és a teremtmények között, kik életüket ezen Atyának köszönik és csak Benne találhatják meg üdvöket. Mind amellett azonban, hogy Jézusnak ez a munkája az ihletés gyümölese volt inkább, mint a syllogismusok egy sorozata, azért nem kevésbé megvalósította mindazokat a feltételeket, a melyek egy reformra nézve szükségesek és a mikor az ember elemezni kezdi, a mikor számot akarunk adni magunknak tanításainak természetéről és tartalmáról, azokban a valódi reformatori módszerek legragyogóbb alkalmazását megtaláljuk.

Egy-két példa, mert a kérdésnek teljes elemzése nagyon messze vezetne, elégséges lesz, hogy erről meggyőzzenek. Az ó-szövetség egy bonyodalmas szertartási törvényt foglalt magában; a mózesi törvénykönyvekben a legapróbb részletekig szabályozva voltak mindazok az anyagi áldozattételek, a melyeket a hiveknek a magok büneikből való megtisztulásáért a jeruzsálemi templomban végre kell hajtaniok. Ezen szertartásos isteni tisztelet eredete messze visszanyúlt egy régi korba, a mikor az izraeliták szintugy, mint a hajdankor más népei azt hitték, hogy magokat kedvessé teszik istenök előtt, ha neki áldozatokat mutatnak be a föld első zsengejéből, ételekből, italokból, megölt állatokból stb., mint a hogy a földi hatalmasságoknak is ily módon a kegyét meg lehet nyerni. Jézus korában ezek az anyagi áldozatok valószínűleg már nem feleltek meg az Örökkévalóról való szellemi felfogásnak, a mely a zsidó öntudatban fejlődött volt. Mindazonáltal még is gyakoroltattak a hagyomány tekintélye iránti tiszteletből, mivel ez a szertartás kiegészítő részét tette a szent könyvnek, a melyet az Isten kijelentésének tartottak és semmi sem oly szívós természetű, mint a szertartások iránti megszokás. A Jézus evangéliumában ezeknek a szertartásoknak már nincs semmi szerepe. Az égi Atya nem kíván étel- meg ital-áldozatokat. Mind az által Jézus azokat kifejezetten egy szóval sem törli el, csak hallgatással mellőzi s minden alkalmat megragad arra, hogy tanítványait intse, hogy nem külső és anyagi áldozatok által lesznek ők Istennek igaz imádói, hanem ha akaratját teljesítik. Ezzel a jeruzsálemi templomi áldozatok tulajdonképpen el lettek ítélve. De ugyanakkor a mikor Jézus ily módon mint haszontalan, erkölcsi és vallási érték nélküli dolgokat mellőzi a szertartásos czeremoniákat, magának

az áldozatnak elvét fenntartja, sőt evangéliuma központjává teszi, s példája által szintugy beszéde által megmutatja, hogy a valódi kegyesség folytonos áldozattételben áll, a mely által az ember magát Istennek szenteli, hogy az erkölesi élet maga is abban gyökerezik, hogy a mi önző hajlamainkat szüntelen alávéssük az égi Atya akaratának, azaz: az erkölesi törvénynek, a kötelességnek, a mely isteni paranesolat és arra tanítja tanítványait, hogy az ember nagysága éppen a maga önfeláldozásban éri el tetőpontját, a midőn a külső áldozatok helyett önmagát szenteli az örökkévaló szolgálatára embertársai, testvérei irányában. *A ki köztetek nagy akar lenni, legyen a ti szolgátok és valaki köztetek első akar lenni, legyen szolgátok. Mint az embernek fia nem jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy ő szolgáljon és adja az ő életét váltságul sokakért.*

A miként eljárta Jézus az áldozatokra nézve, hasonlóképpen járta el azokat az áhítatossági gyakorlatokat és aprólékos szertartásokat illetőleg is, a melyeket kora farizeussai a vallási és erkölesi élet legszentebb kötelességeinek tartottak. Ezen farizeusi áhítatoskodások természete sokkal ismeretesebb, minthogy szükséges lenne ismételtelen leírni. Azt is tudjuk, hogy minő erélyvel kelt ki Jézus a farizeusok külső kegyessége ellen, szembe állítván ezzel a teljesen szellemi benső vallásosságot, a melyet nem törvényes formaságokkal, hanem az Isten és felebarátaink iránti szeretettől áthatott erkölesi étellel lehet ápolni. De a mikor így megtisztította a próféták által tanított szellemi hitet azoktól a gépies formaságoktól, a melyekre azt a rabbik felhasználták, nem felejtkezett meg a kezdetleges valkísos ihletről, a mely ezeket az áhítatossági gyakorlatokat létre hozta, de általok később meg is fojtattott. Ha a mirhából és kőményből való tized nevetséges tulhajtása azon elvnek, hogy mindenkinek hozzá kell járulnia a közterhek hordozásához és ha ennek a kicsinyes gyakorlatnak tulajdonított fontosság mellett a hívek már-már el kezdették feledni a törvény lényeges paranesait, a melyeknek nem a külső formaságokkal, hanem a tiszta és igaz étellel lehet elegendet tenni, Jézus nem habozott elismerni, hogy a esászárnak meg kell adni, a mi a esászáré és magát a köznek szolgálatára szentelte. Ha a szeretet munkáinak tüntetéssel és sipolással való gyakorlásának, ha a meghatározott időben és órában gépiesen végzett alaminiználkodásnak a legkisebb vallási becseset sem tulajdonított, mivel inkább hiúságból mint a szív jóságából származnak és pusztán szokásból való gyakorlásuk kiszárasztja az emberi természetén alapuló hit-

buzgóság éltető forrásait, ezzel sem a szeretetet, sem az alamizsnálkodást nem kárhoztatta, csak egyházilag szabályozásokat kifogásolta. A mester, a ki megörökítette az özvegy asszony kegyességét és a ki a gazdag ifjunak azt mondotta, hogy ifjúsága sem ér semmit, ha nem tud lemondani minden vagyonáról, hogy azt a közjóllétre áldozza, bizonyára a szeretetet a legfőbb erényül kívánta becsepegtetni tanítványai szívébe is. S a mikor ez isteni erényt kivetkeztette azokból a hagyományos formáságokból, a melyek alatt kortársai azt gyakorolták, ezzel azt még nagyobbá tette. És a mi az imádságot illeti. Ugyan ki imádkozott bensőbbben mint ő? Ki tanította világosabban mint ő, hogy az imádság, a magába-szállás, az elmélkedés, mely által minden életnek és erélynek örök forrásába elmerülünk, legfőbb feltétele az erkölcsi ihletnek, a kegyességnek és az Istennel való közösségnek? Avagy nem azért kárhoztatta-e azt az üres fecsegést, a kiszabott imáknak meghatározott órák szerinti bőbeszédű lemorzsolását, a miben kortársai kegyességeiket fitogtatták, mert ő az imát a lélek legnemesebb hajtásának tartotta?! És ha a hagyományokhoz ragaszkodókat megbotránoztatta szertartásaik, üres formáságaik iránt tanusított közönyével, nem de nem a törvényt és prófétákat töltötte-e be mikor az írott szertartási rendszabályokba viszont azt a szellemet lehelte bele, a melyből egykor származtak, oly módon, hogy a mi a törvényben jó és szent volt, mindezt az isteni szellemnek egy új keresztségében részesítve újjászülte, megelevenítette.

A mit Jézus cselekedett korának hagyományait illetőleg, ugyanazt kell cselekedniök tanítványainak is megszűnés nélkül a maguk korának hagyományait illetőleg. Ezt tartotta ő szemei előtt, mikor eltávozásakor azt mondotta tanítványainak, hogy az igazságnak lelkét hagyja nekik, hogy őket vezérelje és megoltalmazza. A kereszténység egész története ennek a kötelezettségnek a kimutatására és megerősítésére szolgál, mert daczára minden gyarlóságnak és gyengeségnek, daczára minden elvi ingadozásnak, az önzés gonosz hatalmával való minden megalkuvásnak a keresztény gondolat és hit története nem egyéb mint a folytonos reformoknak egy lassu sora, a melyek által a keresztény lelkiismeret magát kiszabadítani törekedett az egyház uralma, a dogmák szolgálata, a szertartások formásága, a világias megvesztegetés alól, hogy ismét a magáévá tegye az erkölcsi életnek azt az elvét, a melyet a nagy mester az emberi léleknek kijelentett és hogy megújuljon prófétáinak és Krisztussának vallásos hitében.

De ezt a megújhdást, a mely a mult kegyeslelkü nagyjaival való hitközösségből származik, a kikben az élet örök elve a legtisztább kifejezést nyert — ezt a megújhdást sem kell a betüre szorítani, sem egy újabb farizeusi módon értelmezni, mint ha az abból állana, hogy szolgálilag utánozzuk mindazt, a mit Istennek ama nagy tanubizonyosságai mondottak és cselekedtek. Ezeknek szellemét, erkölcsi elvét, lelkét kell elsajátítanunk, s nem kell beszédeik egyes szavaikhoz, sem felfogásuk formáihoz ragaszkodnunk. Mert bármily nagyok lettek legyenek is ők, bármennyire emberfeletti lényeknek tünjenek is fel előttünk az ókor prófétái, sőt maga a Krisztus is, éppen úgy mint mások, ők sem tudták kivonni magokat a létező viszonyok, koruknak gondolkozás módja és társadalmi helyzete alól. És bármily szépek legyenek is beszédeik, bármily fönségesek fogalmaik, a nyelv melyen beszéltek, többé nem létezik s fogalmaik kifejezésére oly dialectikai formákat és oly képeket voltak kénytelenek használni, a melyek a mieinktől különbözök.

Nincs ebben az állításban, legyetek meggyőződve, sem istenkáromlás, sem kegyetlenség. Egyszerű és őszinte elismerése az egy nyilvánvaló igazságnak, a melyet senki sem tagadhat meg, ellenkezőleg a keresztények között sokan a legnagyobb tisztelettel meghajolnak előtte. Például, kétséget nem szenved, hogy Jézus az evangéliumi történetekben mindenütt azzal a felfogással beszél a világról, mint a minő felfogása arról korának volt. A föld ránézve a világegyetem központja, az ég a föld feletti hely; mikor a tanítványok Krisztusnak az ő atyjához való visszatérését leírják, a menybe viszik. De ma nincs egy keresztény is, még a legkonservatívabbak között is, a ki ezt a felfogást ossza a világról. Egy vagy más forma alatt, akarva nem akarva mindenki megkülönbözteti a szellemet a betűtől, az elvet annak idő szerinti, tökéletlen kifejezésétől. Más részről, nem kevésbé bizonyos az is, hogy a Krisztus sem beszélhetett másképpen, mert feltéve, hogy a nehézkedés törvényét és a világegyetemnek az ujkori csillagászat által velünk megismertetett megmérhetetlenségét már ő is ismerte volna, akkor is lehetetlen lett volna hallgatóinak azoknak alapján beszélni. Azok semmit meg nem értettek volna beszédeiből. Valóban senki sem beszélhet másként mint korának nyelvén és gondolatait mindenki csak ahhoz a civilizatiohoz alkalmazottan fejezheti ki, a melyben él.

Hasonló észrevételeket lehet tenni sok más felfogásra, a melyek az evangéliumban Jézusnak tulajdoníttatnak s a melyeknek hitelességében a legkevésbé sem lehet kételkednünk. Így Jézus is beszél

a gonosz szellemekről, az ördögökről s nem csak bizonyos bűnöket, hanem számos gyöngeséget, betegséget, ideg vagy agybántalmat ezek befolyásának tulajdonít s a szerencsétlen szenvedőket ördögüzéssel gyógyítja. Ma egy józaneszű ember sem fogadja el ezt a tant; az ördögüzés formaságai, a melyeket a katolikus egyház a maga szertartásainak fegyvertárában még tartogat, ügyesen mellőztetnek, és én nem hiszem, hogy a biblia betű szerénti ihletéséhez legmakaesabban ragaszkodó embernek is eszibe jutna, hogy hasonló gyengeségekben szenvedő rokonát, az ördögök kiűzése által igyekeznék gyógyíttatni.

Hasonlóan áll a dolog az evangelium mindazon helyeire nézve, a melyek a világnak közzelevő végére s Krisztusnak közvetlen visszaterésére vonatkoznak. Ezek a tanok általában feledésbe mentek s még azok is, a kik azokban az egykoru eseményekben, a melyek a bibliában úgy vannak jelezve, mint előhírnökei a messiási nagy forradalomnak, valamely homályos vonatkozást tartanak fenn magoknak ezeket a tanokat illetőleg, kénytelenek a bibliai szövegeket a legkülönösebb módon minden történeti értelmökből kiforgatni. A leghatározottabb hagyományosok sem kerülhetik ki, hogy a mult tantételeit és hitfelfogását, még ha azok a tantételek a Krisztus által is el lettek fogadva, a magok koruknak megfelelőleg átalakítsák. Valamint Jézus, hogy kortársaival magát megértesse, tanításait azok gondolkozásmódjához és műveltségéhez alkalmazta, hasonlóképpen tanítványai azokat minden időben saját gondolat világukhoz alkalmazták s kivetkeztetve az időhez és helyhez kötött formákból, ugyanesak időszerű, de az űk értelműeknek s kifejelett ismeretkörüknek megfelelő új formákba öltöztették és így terjesztették. Ez ellen lehet szót emelni, de az a dolgon semmit sem változtat. Mert ez az ember értelmi tehetségének tulajdonságából származik. Következőleg, a ki nektek változás alá nem eső hagyományról beszél, önmagát vagy titeket csal meg. Még akkor is, a mikor ezen hagyománynak betűje érintetlen marad, az egymás után következő nemzedékek annak más értelmet adnak, megfelelőt annak a változásnak, a melyen keresztülmentek.

A mikor a keresztény újkori haladó párt ennél fogva szükségét látja a keresztény hagyomány reformálásának, ezzel nem követ valamely szörnyű bűnt. Józan értelmét és lelkiismeretét követve ugyanazt cselekszi, a mit más keresztények is többé kevésbé megtettek, mert a legkonservatívabb keresztények közül sem tart ma senki olyan hagyományt, a mely elődei, igen gyakran saját maga által, a nélkül

hogy tudná is, reformálva ne lenne. A hagyománynak az értelem tiszteletben tartásával, a lelkiismeret iránti hűséggel, az evangélium elvéhez való ragaszkodással reformálása, ebben áll a valódi keresztény tanításmód, ezt gyakorolta, a mint láttuk, Jézus maga is, ily módon kell nem eltörölni, hanem betölteni a hagyományt, megtartva belőle az életető szellemet, s megtestesítve azt korunknak és civilizációnknak megfelelő új szervezetben.

Nos, az evangéliumi tanításoknak ezt a szellemét, mi a kereszténység haladó pártja, kik ezért lelkesedünk, bizonyára sértetlenül megtartjuk s ezélünk nem más, minthogy annak oly kifejezést adjunk, a mely alkalmasabbá teszi a hagyományos kifejezésnél a modern lélekre hatást gyakorolni.

Mi nem hiszünk többé a szentháromságban. Ez igaz. S valóban könnyű lenne kimutatnunk a trinitariusoknak, hogy a szentháromságról szóló, kereszténynek mondott hagyományuk Jézus tanításában nem található fel s közelebb áll az új platon-féle böleselethez mint a hegyi beszédhez. De ha nem fogadhatjuk is el a trinitáriusok nézletét, hiszünk az evangélium élő Istenében, kinek egyetemes munkássága vagy a gondviselés mindenütt nyilvánul, mint mindig jelenlevő elv a természet rendjében és mint legfőbb törvény az erkölesi világban; hiszünk az égi Atyában az evangéliumi hit egész alázatosságával és bizalmával, az az hiszszük, hogy mi Istennek gyermekei vagyunk, mely viszonynál fogva üdvre, tökéletességre, Istennel való erkölesi egyesülésre vagyunk hivatva; hiszük, hogy Istennek atyai indulata kiterjed s világot vet a bűn által megbélyegzett és lesülyedt lelkiismeret éjszakájába is, és az elesettet is a bűnbánat által felemeli és kegyelmébe fogadja.

Mi nem hiszünk a csudákban. Ez igaz. De nem is tudjuk megérteni, hogy egy keresztény hogyan tud azokra nagyobb súlyt helyezni, mint maga Jézus helyezett a maga korában, a mikor a csuda ellen még nem lehetett oly erős ellenvetésekkel érvelni, mint a minők azt a mai tudományos világból teljesen kiküszöbölték. A mi kegyességünk nem tudja felfogni, hogy valamely vallásos vagy erkölesi hasznára legyen egy 19-dik százbeli kereszténynek az, ha hiszi is Jézusnak az öt kenyérre vonatkozó csudatételét, vagy hogy az ő parancsára fogott hal szájában csudálatos módon csakugyan megtaláltatott a kívánt pénzdarab. De ha nem is hiszünk ezen elavult s használatból kiment antropomorphikus theologiai formákban, de hiszünk teljes lelkünkben Istennek bennünk és körülünk nyilvánuló

munkáiban; hiszünk az ő segédelmében azon törvények szerint, a melyeket az erkölcsi világban megállított és ebben hiszünk nem csak valamely külső tekintélyért, hanem saját erkölcsi tapasztalatunk alapján, mely minket arra tanított, hogy az őszinte, buzgó ima, a szívnek és léleknek Istenhez emelkedése magának az isteni gondviselés intézkedéséből kifolyólag kimondhatatlan áldást, valódi szent lelkesedést, erkölcsi erélyt, megjobbulást, vigaszt, hitet és reményt szül.

Mi nem hiszünk a Krisztus hagyományos istenségében, legalább nem inkább, mint egy is azok közül, a kik a szentháromság dogmáját tagadják és a kiket gyakran szintugy excommunicálnak ellenfeleik ezen istenség nevében, a kinek nem tudnák megmondani, hogy mi jogon cselekszik azt. De elismerjük Istennek kijelentését mindazoknak lelkiismeretében, a kik itt e földön így imádkoznak: „Mi Atyánk, ki vagy a mennyben“ és nem ismerünk mást, a kiben ez a kijelentés erkölcsi és vallási szempontból ragyogóbb és teljesebb lett volna, mint Jézusban. De e hitünk is Krisztusban nem valamely theologiai okoskodáson alapszik, nem abból származik, hogy egyik vagy másik apostol, ilyen vagy amolyan doktor e célból egy tanrendszert dolgozott ki, a melyet reánk akar erőszakolni, bár azon tanrendszernek nincs biztos alapja. Mi hiszünk a Krisztusban s üdvözöljük benne a mestert, erkölcsi és vallásos életünk ihletőjét, mivel tapasztalatból megtanultuk, hogy az emberek fiai között senki más nem hallatott oly lelkesítő, szép és isteni beszédek. Krisztusnak ezt a nagyságát nem tudjuk magunknak kellően megmagyarázni. Hogyan magyarázhatnók meg magunknak a legnagyobb lelkiismeret eredetét, a melyben Isten maga-magát kijelentette, a mikor egy féreg eredetét sem tudjuk megmagyarázni.

Mi nem hiszünk a helyettes elégtételről szóló, véres áldozaton nyugvó megváltás hagyományos dogmájában, mivel ez a tan, mely nem talál az evangélium szelleméhez s a középkor jogi ismeretei után dolgoztatott ki, megbotránkoztatja lelkiismeretünket szintugy, mint a hogy annak józan értelmünk ellent mond. De ha ezt a hagyományt így nem is fogadjuk el, ebből nem következik, hogy ne ismernők el azt a nagy igazságot, a melynek ez a hagyomány idő szerinti és tökéletlen kifejezése volt. Mi tudjuk, nem tudós elméletekből, hanem gyakran ismétlődő tapasztalatból, hogy az emberi társadalom élete azon folytonos áldozatokon nyugszik, a melyeket annak a jók, a nemesek, a kötelességeikben kitartók naponként hoznak, elhordozván a gonoszok, az önzők és istentelenek méltatlan üldözését is az igaz-

ságért és szeretetért, megmentvén ez által az emberiséget, a melyet ezek magokra hagyatva, gyorsan végromlásra juttatnának. Mi tudjuk, hogy az Isten akaratának hiv követői önmegtagadása nélkül a gonoszság hatalma soha sem lenne legyőzhető. Mi tisztelettel meghajlunk az áldozat üdvözítő hatalma előtt; s nyíltan hirdetjük, hogy azon áldozatok között, a melyek az emberiség megmentésére hozattak, egy sines tisztább, szentebb, hatásában nagyobb s példányszerűen ragyogóbb, mint a Golgotha áldozata. Megalázzuk magunkat ezen kereszt lábainál, mely az emberiség egy nagy részére jelvény nyé lett, megalázzuk magunkat az előtt, mint az erkölesi nagyság legfőbb jelképe előtt, mint az üdv előmozdítója előtt azokra nézve, kik az által ihletet nyernek.

Végig mehetnénk hasonló módon az összes hagyományos tanokon. Mindenik tételhez hozzáfűzhetnők azt a hitvallást, a mely minket lelkesít. Mindazt, a mit eretnekségül tulajdonítanak nekünk, mi úgy tekintjük, mint az evangelium lényeges elveinek megvalósítását modern formában, kivetkőztetve a régi formákból, a melyekben elfogadhatatlanok lettek. Lelkiismeretünk által megerősítve, ezen benső bizonyosságra támaszkodva, a melyet a legnagyobb keresztények úgy ismertettek meg velünk, mint az erkölesi és vallási hit legfőbb bizonyítékát, megerősítve Krisztus példája által, ki nem azért jött, hogy eltörölje, hanem hogy betöltse a törvényt és prófétákat, ime ezért vagyunk mi bizonyosak a felől, hogy jó keresztények vagyunk a sekrestyések vagy modern irástudók minden excommunicatiója daczára és teljes bizodalomunk van az iránt, hogy eljő az az idő, mikor ezt az igazságot elismerik mindazok, a kik nem tartoznak „a megkeményedett szívű néphez, melynek ninesenek fülei a hallásra és szemei a látásra“, a mely nép ugyan ma is, mint a Jézus korában a nagyobb rész lehet az egyházban, de nem a kovász az Isten országának tészájában.

(Francziából.)

FERENCZ JÓZSEF.

Szellemünk képviselői a Millenium századában.

Bevezetés.

I.

Vessünk s aratunk. Serere non dubites, volt jelmondata szellemünk egyik képviselőjének, ki lankadatlanul vetett, s aratott jóllétet, jó emlékezetet. Vetésre gondoltam e sorokkal, de ha nem is hull mag reá: mindenestre aratás, legalább is tarlózás lesz a Keresztény Magvető mezején, honnan legtöbb szemes kalászt kaptam, legtöbb adatomat meritem. S még e tarlózás is a Ker. Magvető vetése, a mennyiben idei első füzete lenézte az asztalomról, hogy irom a Millenium százada emlékiratát, s felhí, hogy egy pár mi nagyunkról se feledkezsem meg.

Ugy mint Brassait irtam, több nagyunk vázrajza meg volt már nálam, midőn e felhívásra annyian rohanták meg emlékezetemet, hogy a midőn lajstromba vettem, egész század sorakozott, kiknek fele már csak kedves emlékezet, de a század másik fele még az élet esatamezején áll, kik ha nem is emelkedtek történelmi magaslatra, a mi szűkebb iskolánknak tisztességes képviselőiként vehetjük őket. Az a gondolat szállt meg, hogy századunk végére hozzuk a millenium százada emlékiratát magunknak külön, rövid életrajzokban, mint egy képmagyarázatokban, egy album számára.

De hogy ne csak projectáljak, hozom a névsort, kikről már vázlatot vettem. A meghaltakat boesátottam elől. De mert az én koromban az is megtörténhetik, hogy más fejezi be, s hogy a helyreigazitásokra, pótlásokra alkalmat adjunk, kérjünk helyet a Ker. Magvetőben.¹ S miután lapjain többeknek terjedelmes életrajzával találkoztunk, miként én hozom körvonalokban, frissítsük fel azok

¹ Csakis örömrünk fejezhetjük ki azon, hogy érdemes történelemírónk unitárius jelesek életét szándékszik megrajzolni. És a mennyire becsüljük az építő történelemírást, épp annyira óhajtjuk, hogy az ő tolla minél több jeles unitárius emlékének festhesse meg a képét.

Szerk.